

Verschuivingen in werkgelegenheidsstructuren

De structuur van de werkgelegenheid is de afgelopen jaren sterk veranderd. Hierbij zijn een bedrijfstakstructureffect, een beroepenstructureffect en een opleidingsstructureffect te onderscheiden. Voor lager geschoolden is de daling van de werkgelegenheid in de periode 1979-1985 vooral te wijten aan het opleidingsstructureffect. Dit betekent dat op een krappere wordende arbeidsmarkt de kansen voor laaggeschoolden weer toenemen, omdat zij dan niet langer worden verdrongen door hoger opgeleiden.

DR. C.N. TEULINGS – DRS. H.D. WEBBINK*

De groei van de werkgelegenheid in Nederland staat de laatste tijd sterk in de belangstelling. Over de aard van de werkgelegenheidsgroei bestaat grote onenigheid. Volgens Elfring en Kloosterman gaat het bij de uitbreiding van de werkgelegenheid vooral om laagbetaalde banen in de dienstensector. Zij zien sterke overeenkomsten tussen de zogenaamde Amerikaanse 'job machine', waarin kwalitatief slechte banen gegeneerd worden, en de Nederlandse werkgelegenheidsontwikkeling¹. Huijgen daarentegen constateert een toeneming van de werkgelegenheid op de hoger gekwalificeerde functieniveaus en een afnemende op de lagere functieniveaus. Het opleidingsniveau van de werkgelegenheid steeg echter nog sneller dan het functieniveau. Door Huijgen wordt daarom geconcludeerd dat de produktiefactor arbeid in toenemende mate te laag wordt ingezet.²

In ons onderzoek analyseren wij de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de periode 1979-1985. Op basis van data ontleend aan de arbeidskrachtentelling (AKT) wordt nagegaan in welke bedrijfstakken de groei en afnemende van de werkgelegenheid plaatsvindt, om welke beroepen het hierbij gaat (hetgeen een aanwijzing is voor de kwaliteit van de werkgelegenheid) en wie de banen bezetten (dat wil zeggen de kwalificaties van de beroepsbevolking).

Opzet en theoretische achtergrond

Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van shift-share-analyse³. Met dit instrument kunnen wijzigingen in de structuur van de werkgelegenheid worden toegerekend aan componenten. De werkgelegenheid wordt uitgesplitst naar drie kenmerken: bedrijfstak, beroep en opleiding. Een wijziging in de verdeling van de werkgelegenheid over bedrijfstakken leidt tot een wijziging in de verdeling over beroepen, omdat binnen de bedrijfstakken de verdeling over beroepen uiteen loopt. Zo zal een meer dan gemiddelde groei in de medische dienstverlening ceteris paribus leiden tot een meer dan gemiddelde stijging van de werkgelegenheid in de beroepsgroep verpleging. Dit noemen we het *bedrijfstakstructureffect*.

Het is echter ook denkbaar dat, gegeven de verdeling over bedrijfstakken, de verdeling van de werkgelegenheid binnen een bedrijfstak over de beroepen verandert. Dit gebeurt bijvoorbeeld als door automatisering inpakkers overbodig worden. Dit noemen we het *beroepenstructureffect*, dus het effect van een wijziging van de verdeling van de werkgelegenheid over de beroepen.

Tot slot onderscheiden we het *opleidingsstructureffect*. Dit effect heeft betrekking op de verschuivingen van de werkgelegenheid doordat binnen een beroep het aandeel van bepaalde opleidingen afneemt ten gunste van het aandeel van andere opleidingen. Dit kan het gevolg zijn van de technologische ontwikkeling waardoor de noodzakelijk kwalificaties voor een baan veranderen. Ook is het mogelijk dat het hier gaat om verdringing doordat werkgevers bij een overvloedig arbeidsaanbod de gevraagde kwalificaties kunnen verhogen. Een wijziging van de werkgelegenheid per opleiding kan nu worden uitgesplitst in de drie besproken structureffecten. Naast deze structureffecten wordt ook nog een trendeffect onderscheiden, dat is het effect van de totale werkgelegenheidsverandering. Met shift-share analyse kunnen al deze componenten worden onderscheiden.

Deze opzet is ingegeven door inhoudelijke overwegingen. De eerste stap (de verdeling over bedrijfstakken) is afhankelijk van de verdeling van de effectieve vraag over verschillende produktgroepen en de daarbij behorende bedrijfstakken. De tweede stap (de verdeling binnen een bedrijfstak over beroepen) reflecteert de keuze van de

* De auteurs zijn werkzaam bij de Stichting voor Economisch Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel is gebaseerd op het rapport *De werkgelegenheid voor laaggeschoolden 1979-1985*, dat in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is geschreven.

1. T. Elfring en R.C. Kloosterman, De Nederlandse 'job machine', ESB, 2 augustus 1989.

2. F. Huijgen, *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland*, deel III, OSA, Den Haag, 1989.

3. Zie voor de toepassing van shift/share-analyse ook A. de Grip, Winnaars en verliezers op de arbeidsmarkt 1981-1985, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, nr. 4, 1987; en F. Huijgen, op.cit., 1989.

produktietechniek door de ondernemer: de ene techniek vereist een andere mix van beroepen dan de andere. In de laatste stap (de verdeling binnen een beroep over opleidingen) wordt vervolgens, gegeven de keus van de produktietechniek, bij de verschillende functies een zo geschikt mogelijk arbeidsaanbod gezocht.

Bedrijfstakken en beroepen vertegenwoordigen de vraagkant van de arbeidsmarkt. Opleiding is een kenmerk van het arbeidsaanbod. De keuze voor deze volgorde in de analyse geeft dus een zekere matching van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

De eerste helft van de jaren tachtig wordt gekenmerkt door een snelle toeneming van het aantal deeltijdbanen. Dit betekent dat er belangrijke verschillen kunnen bestaan tussen de ontwikkeling van de werkgelegenheidsstructuur uitgedrukt in arbeidsjaren of in personen. Wij presenteren daarom zowel cijfers in arbeidsjaren als in personen. De verandering in de verhouding personen/arbeidsjaren tussen 1979 en 1985 noemen wij het deeltijdeffect.

Resultaten

De totale werkgelegenheid is in de periode 1979-1985 licht gedaald. Voor de verschillende bedrijfstakken is de ontwikkeling niet gelijk geweest. De bedrijfstakken met de sterkste veranderingen in werkgelegenheid zijn gegeven in tabel 1⁴.

De grootste klappen zijn gevallen in de bouwsector waar de werkgelegenheid met bijna een kwart is afgenomen. De groei vond plaats in de dienstensector en bij de overheid. Dit laatste is opmerkelijk omdat dit niet spoot met het gevoerde bezuinigingsbeleid⁵. In grote lijnen is er sprake van een verschuiving van werkgelegenheid van de industrie naar de dienstensector.

De verdeling van de werkgelegenheid over de beroepen is sterk gewijzigd tussen 1979 en 1985. De beroepen zijn ingedeeld in vijf niveaus op grond van de gemiddelde kwalificaties, het gemiddelde opleidingsniveau van alle werkenden in een beroep in 1979⁶. In tabel 2 zijn de veranderingen van de werkgelegenheid per kwalificatieniveau en voor enkele beroepen gegeven. In totaal werden 58 beroepen in de analyse opgenomen.

De beroepen behorend tot de twee laagste kwalificatieniveaus kennen een forse teruggang in werkgelegenheid. Met name de werkgelegenheid voor chauffeurs, bouwvakkers, produktiepersoneel en textielarbeiders daalt sterk. De sterkste teruggang in werkgelegenheid in absolute aantallen vond plaats bij de produktievakarbeiders⁷. Bij de hoge-

Tabel 1. *Werkgelegenheidsveranderingen in enige geselecteerde bedrijfstakken 1979-1985 (in 1000 arbeidsjaren)*

Bedrijfstak	Werkgelegenheid in 1979	Verandering 1979-1985	in %
Textiel-/kledingindustrie	67,7	-20,6	-30,4
Houtindustrie	89,8	-20,4	-22,7
Metaal-/optische industrie	252,5	-22,1	-8,7
Bouw	512,4	-123,1	-24,0
Handel	618,6	-24,7	-4,0
Overig tertiair	414,3	27,3	6,6
Medische diensten	244,5	56,7	23,2
Overig kwartair	226,6	61,6	27,2
Overheid	482,7	74,6	15,5
Totaal	4.219,5	-13,4	-0,3

Bron: SEO

Tabel 2. *Werkgelegenheidsveranderingen in enige geselecteerde beroepen, 1979-1985*

	In 1000 arbeidsjaren				In 1000 personen		
	werk- gel. in 1979	bedr. tak- str. eff.	be- roep- str. eff.	to- taal	werk- gel. in 1979	deel- tijd- eff.	to- taal
Produktiepers.	140	-10	-14	-23	142	5	-19
Huishoud. pers.	125	12	-16	-6	188	40	29
Bouwwakkers	155	-29	-5	-35	156	2	-34
<i>1 ≤ niv. ≤ 2</i>	901	-63	-73	-131	985	77	-76
Produktievakarb.	410	-47	-27	-74	415	8	-68
Ov. verzorgend	80	18	-2	15	130	15	42
<i>2 < niv. ≤ 2,5</i>	1.223	-36	-26	-66	1.343	91	14
Zelfst. produktiepers.	64	-9	-13	-21	66	-2	-24
Med. verzorgend	57	14	5	20	61	4	26
<i>2,5 < niv. ≤ 3</i>	1.273	20	6	20	1.360	34	55
Hgr. leidinggevend	84	-1	41	36	85	1	38
Economen	50	3	27	31	51	-0	31
<i>3 < niv. ≤ 4</i>	602	51	82	125	665	5	143
Leraar	97	15	4	20	134	8	37
<i>4 < niv. ≤ 5</i>	220	29	11	40	263	13	63
Totaal	4.220	0	0	-13	4.616	213	197

Bron: SEO

re kwalificatieniveaus is daarentegen sprake van een stijging van de werkgelegenheid. De sterkst groeiende beroepen zijn bedrijfskundigen, economen, leraren, diverse medische beroepen, hoge leidinggevende functies en overige verzorgende beroepen.

Behalve een beweging van lager naar hoger gekwalificeerd werk, valt ook een beweging van industriële naar dienstverlenende beroepen te ontwaren, zowel als gevolg van het bedrijfstak- als van het beroepenstructureffect. Dit geldt zeker indien men rekent in personen, omdat juist in de dienstverlenende beroepen deeltijdarbeid in betekenis toeneemt. Het deeltijdeffect voor bij voorbeeld huishoudelijk personeel is dan ook veel sterker dan voor produktiepersoneel of bouwvakkers. Hetzelfde geldt voor de overige verzorgende beroepen in vergelijking met de produktievakarbeiders. De variabele geslacht lijkt hierbij van invloed te zijn omdat in de genoemde dienstverlenende beroepen veel vrouwen werkzaam zijn en in de genoemde industriële beroepen overwegend mannen. De achtergrond van de verschuiving van werkgelegenheid van de industrie naar de dienstensector is dat de produktiviteitsstijging voor

4. Voor de volledige tabellen zie Teulings en Webbink, op.cit.

5. Bij andere bronnen (bij voorbeeld CPB, 1988) is deze groei niet terug te vinden. Mogelijk houdt dit verband met een definitiever-schil bij de bedrijfstakindeling tussen de Nationale Rekeningen en de AKT. De AKT gaat bij de bedrijfstakindeling uit van de vestigingsplaats terwijl in de Nationale Rekeningen wordt uitgegaan van de onderneming.

6. Het kwalificatieniveau is geprikt in 1979. Deze indeling naar kwalificatieniveaus is vergelijkbaar met de door Huijgen (1989) gebruikte indeling van beroepen naar functieniveau.

7. Zie voor de gehanteerde beroepsgroepenindeling C.N. Teulings en N. Vriend, *Een empirische afbakening van beroepsdeelmarkten*, SEO-rapport nr. 215, Amsterdam, 1988.

dienstverlenende activiteiten sinds jaar en dag veel kleiner is dan voor industriële activiteiten⁸.

Als laatste stap in de shift/share-analyse is de werkgelegenheidsverandering per opleidingscategorie gearanalyseerd. Tabel 3 geeft de verandering van de werkgelegenheid per opleidingscategorie waarbij ook de effecten van de hiervoor besproken verschuivingen in de bedrijfstakstructuur en in de beroepenstructuur af te lezen zijn.

De werkgelegenheidsontwikkeling verschilt sterk per opleidingsniveau. Voor de beroepsbevolking met hoogstens uitgebreid lager onderwijs is de werkgelegenheid fors gedaald namelijk met ruim 400 duizend arbeidsjaren. Alle hogere opleidingsniveaus kennen een stijging van de werkgelegenheid. Wanneer gekeken wordt naar de relatieve veranderingen per opleidingsniveau wordt een interessante samenhang tussen de werkgelegenheidsontwikkeling en het opleidingsniveau zichtbaar: naarmate het opleidingsniveau stijgt is de werkgelegenheidsontwikkeling gunstiger.

Het werkgelegenheidsverlies voor de beroepsbevolking met hoogstens lager onderwijs wordt voor bijna tachtig procent veroorzaakt door de verandering in de opleidingsstructuur. Dit betekent dat de werkgelegenheidsaandelen van de werkenden met hoogstens lager onderwijs in een groot aantal beroepen sterk is verminderd.

Ook op uitgebreid lager niveau is het opleidingseffect het sterkst doch veel minder dominant dan in de laagste opleidingsgroep. Veranderingen in de bedrijfstakstructuur en in

de beroepenstructuur zijn ook van belang ter verklaring van het forse werkgelegenheidsverlies. Het sterke bedrijfstakstructureffect in de technische opleidingscategorie kan herleid worden tot de al eerder genoemde malaise in de bouwnijverheid.

Vanaf middelbaar niveau zijn alle opleidingseffecten positief. Het sterke bedrijfstakstructureffect in de onderwijsrichting op het op een na hoogste opleidingsniveau wordt veroorzaakt door de groei van de werkgelegenheid bij de overheid. De neergang van de bouw heeft nog wel effect op de werkgelegenheid in de technische richting op middelbaar niveau maar niet op de hogere technische niveaus gezien de bedrijfstakstructureffecten. De werkgelegenheidsstijging van het hoogste opleidingsniveau (wetenschappelijk geschoolden) is naar verhouding het grootst.

De daling bij de lager opgeleiden is te wijten aan alle vier de componenten: de daling van de totale werkgelegenheid, het bedrijfstak-, het beroepen- en het opleidingsstructureffect. Het laatste effect neemt echter verreweg het grootste deel van de daling voor zijn rekening. Voor de laagst geschoolden is dit bijna 80% van de totale daling hetgeen een opmerkelijk resultaat is. De daling van de werkgelegenheid voor lager opgeleiden kan blijkbaar slechts voor een beperkt deel aan het verdwijnen van laaggeschoolde banen worden geweten. Immers niet de laaggeschoolde beroepen zijn verdwenen, maar het aandeel van de lager opgeleiden in deze beroepen is afgenomen. Het ongeschoolde werk is inderdaad in omvang afgenomen, maar niet in die mate die op grond van de daling van het aantal werkenden op het laagste opleidingsniveau mocht worden verwacht. Een groot deel van de laag gekwalificeerde banen wordt namelijk bezet door beter opgeleide arbeidskrachten.

De werkgelegenheidsontwikkeling voor laaggeschoolden is iets minder ongunstig als gerekend wordt in personen in plaats van in arbeidsjaren. Over het algemeen is de toeneming van deeltijdarbeid geconcentreerd in de lager gekwalificeerde beroepen. Dit geldt echter niet voor al deze beroepen. Voor mannenberoepen als bouwvakker speelt deeltijdarbeid nog steeds nauwelijks een rol. Gerekend in personen daalt de werkgelegenheid voor de laagste twee opleidingsniveaus met 27% voor lager en met 4% voor uitgebreid lager.

Zoals gezegd wordt de daling van de werkgelegenheid voor laag geschoolden veroorzaakt door alle vier de componenten. Het zijn vooral de industriële bedrijfstakken, waar in vergelijking tot de overheid relatief veel lager opgeleiden werken, die het zwaarst te lijden hebben gehad van de crisis met haar dieptepunt in 1982/1983. Binnen de industrie zijn het weer vooral de laag gekwalificeerde beroepen waar de grootste klappen zijn gevallen. Dit is in overeenstemming met wat op grond van economische theorievorming kon worden verwacht⁹. Volgens deze theorie zal in een recessieperiode de werkgelegenheid in laag gekwalificeerde beroepen meer afnemen dan in beroepen waarvoor veel bedrijfsspecifieke ervaring en opleiding vereist zijn. Werkgevers zullen deze hoog gekwalificeerde werknemers minder snel ontslaan, omdat anders bij het aantrekken van de economie weer hoge kosten moeten worden gemaakt om nieuwe werknemers op te leiden en in te werken. Voor werknemers in laaggekwalificeerde beroepen geldt deze overweging niet of nauwelijks.

Het zou interessant zijn om deze analyse ook uit te voeren voor de periode na 1985. Sinds die tijd zijn vraag

Tabel 3. Werkgelegenheidsveranderingen per opleidingscategorie in duizend arbeidsjaren, 1979-1985

Opleiding	Werkge- gel. in 1979	Bedrijfs- tak- str. eff.	Be- roep- str. eff.	Opl- str. eff.	To- taal
Lager	857,4	-37,9	-36,7	-215,7	-274,2
Uitgebreid lager	1.296,7	-35,4	-31,2	-54,2	-127,4
waarvan:					
Algemeen	365,4	6,1	-2,3	-43,8	-42,9
Agrarisch	120,8	-5,6	-4,6	-16,2	-24,9
Technisch	553,7	-44,3	-22,6	5,1	-63,3
Economisch	83,4	-0,1	0,3	28,5	29,8
Verzorgend	173,2	8,5	-2,0	-27,7	-26,0
Middelbaar	1.498,4	17,3	12,9	173,0	186,3
waarvan:					
Algemeen	172,9	8,4	7,6	8,6	21,5
Agrarisch	71,6	-2,5	-1,4	22,3	16,8
Technisch	547,7	-30,6	-7,1	76,8	25,7
Medisch	92,9	16,3	1,0	8,6	28,0
Economisch	456,5	7,4	13,3	31,3	49,7
Verzorgend	156,7	18,4	-0,4	25,4	44,5
Hoger	421,3	38,8	32,4	76,5	141,3
waarvan:					
Onderwijs	184,4	24	-1,6	3,6	19,9
Technisch	111,1	2,1	14,7	15,3	25,6
Medisch	27,1	4,6	5,2	15,1	29,0
Economisch	58,5	2,5	9,9	34,6	47,7
Verzorgend	40,1	5,7	4,2	7,8	19,0
Academisch	145,7	17,2	22,9	20,3	60,6
waarvan:					
Humanoria	16,5	2,2	1,5	2,6	6,7
Technisch	47,3	3,7	5,5	8,6	18
Medisch	26,1	5,2	2,5	0,3	8,3
Economisch	33,5	2,4	9,4	2,9	13,1
Verzorgend	22,4	3,9	4,0	5,8	14,6
Totaal	4.219,5	0,0	0,3	0,0	-13,4

Bron: SEO

8. Zie onder andere J. Gershuny, *Social innovation and the division of labour*, Oxford University Press, Oxford, 1983; en T. Elfring, *Service sector employment growth in advanced economies: a comparative analysis of its implications for economic growth*, Gower, Aldershot, 1989.

9. W.Y. Oi, Labour as a quasi-fixed factor, *Journal of Political Economy*, 1962, blz. 538-555

en aanbod geleidelijk meer in evenwicht gekomen, zij het dat de daling van de werkloosheid zich veel trager voltrekt dan de stijging in de voorafgaande periode. Door de ontwikkeling na 1985 te vergelijken met de cijfers die in dit artikel zijn weergegeven, kan worden nagegaan of de gesignaleerde trends van conjuncturele of van structurele aard zijn¹⁰. De AKT is echter in 1985 voor het laatst gehouden. Sindsdien is de AKT vervangen door de Enquête Beroepsbevolking (EBB).

Hoewel de vraagstelling in de EBB vergelijkbaar is met de AKT, is het materiaal in de praktijk slecht vergelijkbaar met dat van de AKT. Ten eerste is de wijze van enquëtering veranderd, waardoor meer deeltijdbanen worden waargenomen. Dit bemoeilijkt een vergelijking met gegevens uit de AKT. Ten tweede is er het een en ander misgegaan met de vraag naar het hoogst behaalde diploma. Voor 1990 is het CBS daarom overgegaan op een nieuwe vraagstelling voor dit gegeven. Voorlopig zijn daarvan echter nog geen resultaten beschikbaar, zodat de meest recente gegevens over het hoogste behaalde diploma van de beroepsbevolking afkomstig zijn uit de AKT 1985. Ten derde zijn de gegevens uit de EBB tot nog toe slechts zeer beperkt ter beschikking van onderzoekers gesteld. Een herhaling van de hiervoor beschreven analyse voor de periode na 1985 is dus onmogelijk¹¹.

Vergelijking met ander onderzoek

Uit het voorgaande is nadrukkelijk naar voren gekomen dat de groei van de werkgelegenheid in de hoger gekwalificeerde banen plaats vindt en dat er in de lager gekwalificeerde banen sprake is van een vrijwel continue afnemende van de werkgelegenheid. Ook als wordt gekeken naar de ontwikkeling van de werkgelegenheid in personen, dus rekening houdend met deeltijdarbeid, daalt de werkgelegenheid in de laaggekwalificeerde banen. Daar komt bij dat het gemiddelde opleidingsniveau binnen een beroep gestegen is. Deze combinatie van een verandering van de beroepsstructuur in de richting van een hoger gemiddeld kwalificatieniveau en een stijging van het opleidingsniveau binnen een beroep leidt tot een zeer sterke daling van de werkgelegenheid van laaggeschoolden.

Deze bevindingen sporen met resultaten van onderzoek van Huijgen (1989). Uit dit onderzoek blijkt dat in de periode 1977-1985 het functieniveau van de werkgelegenheid is gestegen. Tegenover een sterke afnemende van het werkgelegenheidsaandeel van het op een na laagste functieniveau (in een schaal van zeven niveaus) staat een stijging van de aandelen van de middelste en hogere functieniveaus. In deze periode is echter het opleidingsniveau van de werkgelegenheid nog sterker gestegen dan het functieniveau. Huijgen concludeert dan ook dat er sprake is van een toegenomen onderbenutting van de produktiefactor arbeid¹².

Deze conclusies zijn moeilijk te verenigen met de onderzoeksresultaten van Kloosterman en Elfring. Naar onze mening is de door hen gevonden sterke groei van de laagbetaalde banen simpelweg het gevolg van het achterblijven van de loonontwikkeling bij het prijsindexcijfer. Door hun definitie van laag-, midden- en hoogbetaalde banen neemt in een periode van loonmatiging het aandeel van de laagbetaalde banen altijd toe¹³. Hun conclusies lijken derhalve sterk op artefacten¹⁴.

Behalve naar beloning of naar functieniveau kan men de structuur van de werkgelegenheid beschrijven aan de hand van het opleidingsniveau van de werkenden. Deze methode wordt gevolgd door het CPB¹⁵. Bij dit criterium zullen waarschijnlijk opnieuw andere conclusies volgen: neemt men opleiding als criterium dan wordt een veel sterkere

opwaartse verschuiving van werkgelegenheid gevonden dan indien men uitgaat van functieniveau. Dit is het gevolg van de eerder besproken stijging van het opleidingsniveau per beroep.

Ons inziens is het informatiever om uit te gaan van kwalificatieniveau of functieniveau (Huijgen) dan van opleidingsniveau. Het opleidingsniveau van de werkende bevolking is goeddeels een afspiegeling van het opleidingsniveau van het arbeidsaanbod. Wil men echt iets kunnen zeggen over de structuur van de werkgelegenheid dan moet worden gekeken naar de aard van de feitelijke werkzaamheden. Het kwalificatieniveau of het functieniveau is daar een betere indicator van. Het is hoe dan ook onjuist om te suggereren dat de keus tussen functieniveau en opleidingsniveau lood om oud ijzer is. Het verschil tussen beide is namelijk het opleidingsstructureffect dat, zoals uit dit onderzoek blijkt, allerminst te verwaarlozen is.

Conclusie

Bovenstaande analyse van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in de periode 1979-1985 laat zien dat vooral het laaggeschoolde deel van de beroepsbevolking het slachtoffer is geworden van de ongunstige economische ontwikkeling. Het grote aanbodoverschot op de arbeidsmarkt had tot gevolg dat laaggeschoolde dienden te concurreren met hoger geschoolden werknemers en deze concurrentieslag vaak verloren. De huidige zeer gunstige economische ontwikkeling en de groei van de werkgelegenheid doet een omkering van deze ontwikkeling verwachten. Werknemers die in de onderzochte periode ondanks hun hogere kwalificaties genoeg namen met laaggeschoolde banen zullen doorstromen naar banen met hogere kwalificatie-eisen. Deze laaggeschoolde banen zullen daarmee weer vrij komen voor het laagst gekwalificeerde deel van de beroepsbevolking. Als de werkloosheid in de komende jaren verder afneemt, zullen lager opgeleiden daar naar verwachting meer dan evenredig van kunnen profiteren. Een gespannen arbeidsmarkt is dus de beste remedie tegen de hoge werkloosheid onder lager opgeleiden.

**Coen Teulings
Dinand Webbink**

10. Uit ander onderzoek gebaseerd op dezelfde data blijkt dat het opleidingsstructureffect voor het grootste deel conjunctureel bepaald is, zie bij voorbeeld C.N. Teulings en M.A. Koopmanschap, An econometric model of crowding out of lower education levels, *European Economic Review*, vol. 33, 1989, blz. 1653-1664.

11. In het rapport is op basis van de gegevens uit de AKT's een 'voorspelling' gemaakt voor de werkgelegenheidsstructuur in 1990. Voor de werkgelegenheid naar opleiding zijn in het geheel geen realisaties beschikbaar, zodat de voorspelde verdeling niet kan worden vergeleken met de werkelijk verdeling. Voor de werkgelegenheid naar beroep kan een dergelijke vergelijking wel worden uitgevoerd, zij het dat de cijfers uit de EBB niet goed vergelijkbaar zijn met die uit de AKT.

12. Impliciet wordt uitgegaan van een statisch beeld van het functieniveau van een beroep. Aannemelijk is dat een hoger geschoolde een andere invulling aan een bepaalde functie zal geven waardoor wellicht de produktiviteit hoger is en functieniveau en functie-inhoud zich wijzigen. Huijgen gaat hieraan voorbij.

13. Kloosterman en Elfring verdelen de werkgelegenheid in 1979 op basis van het brutoloon in drie klassen. Na correctie van de loongrenzen voor inflatie bepalen zij de verdeling van de werkgelegenheid over deze klassen in 1986. Kloosterman en Elfring, op.cit., 1989.

14. Zie P. Boot, R. van Esch en B. Vos, De Nederlandse 'job machine' (II), *ESB*, 30 augustus 1989.

15. Zie M. van Schaaijk en R. Waaijers, *Experimenteel cohortmodel*, CPB Onderzoeksmemorandum nr. 24, oktober 1988 en M. van Schaaijk en R. Waaijers, De Nederlandse 'job machine' (I), *ESB*, 30 augustus 1989.